Írta: Miklóssy Endre
2011. október 14. péntek, 20:02 - Módosítás: 2011. október 15. szombat, 19:02

Volt-e rendszerváltozás? Gyakran tették fel már ezt a kérdést nekem, és a lényege azt hiszem a csalódottság a történtekben, vagyis hogy nem ezt vártuk. A csalódást enyhíteni cseppet sem kívánom. Az is igaz, hogy ugyanazok csinálták, akik a régit is működtették.

Mindazonáltal egyértelmű, hogy igenis volt változás. Sokat foglalkoztam ezzel, kedvenc témám, akár szemináriumot is tarthatnék belőle, de most megelégszem egy egyszerű szemléltető példával.

A régi rendszer úgy működött, hogy összeszedtek egy csomó munkást, adtak nekik ásót-lapátot és megbízták őket azzal, hogy ássanak egy nagy gödröt. Dolgoztak is szorgalmasan, a bérüket is megkapták. Aztán, amikor a gödör készen lett, megbízták őket azzal, hogy temessék be.

Ezt is szorgalmasan elvégezték, ezért is megkapták a fizetést. Aztán jött a változás. Mindenkit kirúgtak, vettek nyugaton egy nagy baggert, abba beleült egy munkás és egy-kettőre kiásta vele a gödröt. A többit meg azzal biztatják, hogy bírják ki egy darabig, majd 50 év múlva jobb lesz nekik, akkor majd ők is kapnak egy-egy baggert és áshatnak vele napestig. No, ez a biztatás ugyan nagyon hasonlít ahhoz, amivel a kommunizmusban traktáltak minket, de azért azt hiszem, különbség is észre vehető.

De hát mi is történt itt ? Mindenek előtt, mi nem történt ? A kínai gazdaság világtörténelmileg páratlan ütemű 30 év óta folyamatos fejlődéséről bizonyára mindenki hallott már. Arról talán kevesebben, hogy amikor a Nagy Kormányosuk feldobta a talpát és hátra hagyott egy csődtömeget, a hetvenes évek vége táján kínai szakértők csapata jelent meg Magyarországon azt tanulmányozni, miképpen lehet a kommunizmusból átmenni a piacgazdaságba. Ők ezt úgy

tűnik, sikerrel megtanulták.

Mi viszont még nagyobb sikerrel elfelejtettük. Ehelyett módszerként átvettük a Washingtoni Konszenzus három alapelvét : privatizáció, liberalizáció, dereguláció. Három szép latin szó ez, de mivel manapság már nem tanulunk latint, hadd írjam ide a magyar jelentésüket: szabadrablás, piacvesztés, joghalál.

Néhány példa arról, mit is jelent ez a valóságban. A magyar alumíniumipart egy családi ház áráért sikerült megvásárolni a szerencsés új tulajdonosnak, azt is bankhitelből fizette ki. Jó gazdája lehetett, ezt a tavalyi kolontári vörös események is megmutatták. Aztán : mint tudjuk, eladtuk az összes cukorgyárunkat, ezzel együtt megszűnt a répatermelés és égbe szöktek a cukorárak. Azt talán nem tudjuk, hogy mit kaptunk a gyárakért.

Megsúghatom : semmit. Ingyen lettek oda, ha nem számítom a „közvetítői jutalékot” egy ciprusi offshore-cég számláján. Aztán: volt egy zseniális belügyminiszterünk, aki kitalálta a „megélhetési bűnözés” fogalmát. Ami magyarul azt jelenti : munkát nem adunk neked, nem a mi dolgunk, segélyt se nagyon, nincs miből, de ha élni akarsz, akkor lopjál magadnak! (No nem éntőlem, mert az én vagyonomat fegyveres őrök vigyázzák.)

Sok kicsi pedig sokra megy, pláne ha nem is olyan kicsik. A nemzetgazdasági végeredménye ezért a következő. Elveszett 1,7 millió munkahely. Többszörösre nőtt az adósságunk és a hiteltörlesztésünk. A külkereskedelmünk és a pénzpiacunk háromnegyede, a belkereskedelmünk és a feldolgozóiparunk kétharmada, millió hektárnyi termőföldünk idegen kézben van.

Ennek a kivont profitja, meg a növekedő hitelek törlesztése négyévenként elvisz annyit, mint az ország teljes éves gazdasági teljesítménye, annál is inkább, hiszen adót sem igen fizetnek a

jövedelmük után.

(Az egyik óriási nemzetközi pláza-hálózatról most derült ki, hogy sok év óta úgymond ráfizetéssel dolgozik, ezért nem fizethet jövedelmi adót. Erről már csak Kohn bácsi, az egyszeri vendéglős jut az eszembe, aki minden adag ételre ráfizet, és csak abból él szegény, hogy szombaton zárva tart.)

Adó persze kell, tehát annál többet fizetnek a hazai vállalkozók, akik másfél millió embernek adnak munkát, már ameddig bírják, hiszen a terheik nőnek, a piacuk zsugorodik, tőkéjük meg nincsen, hiszen miből képződhetne ?

A korrupciót sem szabad kihagynunk a képből. Egy tavalyelőtti felmérés szerint fenn vagyunk a világranglista első három helyének egyikén, mert a közbeszerzések korrupciós hányada 26 %. (Ebből ha el nem lopták volna, ki lehetne fizetni az adósság-törlesztésünket, többezer milliárd Ft-ról lehet szó ugyanis, mialatt a költségvetés avval bajlódik, hogy vonhat el harminc milliárdot az oktatásból vagy az egészségügyből.)

Hogyan lophatták el ekképp a talpunk alól a gyárainkat, a földjeinket ? Egy normális országban aki ilyennel próbálkoznék, azt rövid úton meglincselnék a felháborodott emberek. Csak hát ehhez közösség kell, ami a döntő pillanatban vészesen hiányzott. Pozsgai Imre mondta egyszer, hogy Kádár János legnagyobb történelmi bűne az volt, hogy tönkre tette a szolidaritás utolsó létező formáját, a munkahelyi szolidaritást, a VGM-el meg a vállalati tanácsok hamisított rendszerével, ami végeredményben az igazgatóknak adott tulajdonosi jogokat, és ezek aztán ügyesen összejátszottak a privatizáló vagyon-ügynökséggel, meg a bankokba ejtőernyőzött hitelnyújtó cimboráikkal.

A nagypolitika meg ezalatt műbalhékkal szórakozott és minket hülyített. Ezek közé tartozott a „cigánykártya” is, vagyis a magyar-cigány viszonynak a tudatos megrontása. Halászni legjobban a zavarosban lehet, ezt régtől fogva tudjuk.

Annyi mindenesetre látható, hogy ilyen körülmények között a magyar kormányzatnak vajmi csekély anyagi lehetőségei vannak – a bevételei korlátozottak, hiszen alig rendelkezik az értékteremtő eszközökkel, a kiadásai viszont korlátlanok, hiszen akkora az adósságunk, hogy bármikor megfojthatja az országot. De ez csak annyit jelent, hogy annál jobban kell gazdálkodni a csekély eszközökkel. Ebben a tekintetben sajnos sok rossz példát tudnék mondani, főleg az elmúlt nyolc év gyakorlatából. Ami például a cigánypolitikát illeti, azt hiszem, több pénz ment el rá, mint az előző időszakban, csak azt szeretném tudni, hogy hová ment. Azok a cigányok pedig, akik semmit se láttak az ő támogatásuk címén elköltött pénzekből, talán még nálam is jobban szeretnék tudni…

A mostani helyzet jellemzéseképpen abból indulnék ki, hogy a cigányoknak, mint egyébként a legtöbb népnek, van egy legendája a hajdan-volt Aranykorról. A történészek persze legyintenek erre, bebizonyítható, hogy ágrólszakadt szegények voltak mindig is, mióta csak útnak eredtek valahonnan Indiából. Azonban akik ezt mondják, azok szem elől vesztik a lényeget.

A boldogság ugyanis, amire az aranykor-legenda utal, alig függ össze a gazdagsággal. Sőt még azt is megkockáztatnám, hogy a szegények között gyakoribb, mint a gazdagok között. Ugyanis egyetlen valódi kritériuma van csupán : egy olyan közösség, amelyben a szeretet uralkodik. És ez fennállhat egy kóborló, napról napra élő közösségben is.

De van egy pont, ahol a helyzet megváltozik. Ezt a szociológusok újnyelve „mélyszegénységnek” szokta mondani, de nem tudom, miért kerüljük a nyelvünk régi, jól bevált szavait Én inkább nyomornak mondom. És ez,

ami a hazai cigányok nagy részének a mai életét jellemzi, már minőségi romlást jelent, sőt folyamatos lefelé csúszást egy lejtőn. Lehangoló jeleit láthatjuk. Még tíz éve is el lehetett mondani azt, hogy a sajnálatosan nagyszámú hajléktalan között nem volt cigány – valahol, valahogy mindig befogadták őket.

Nos, ma már a hajléktalanok jó negyedrésze cigány. Kísértetiesen magas a férfihalandóság a középkorú cigány férfiak között. Ugyanis a férfi legfőbb kötelességének számít az, hogy eltartsa a családját, és ha erre nem képes, a fokozódó stresszérzés hamar végez vele. Ugyanez a fő oka a részegeskedésnek és agresszivitásnak is.

A társadalom elemi egységei széthullanak, már a családok is, és megszületnek immár nem szeretetből és ennek híjján nőnek is fel a jövőtlen, a világból eleve kihullott fiatalok. Egyetlen közösségi helynek pedig a kocsma maradt meg, ahol az elkeseredett emberek isszák le és vadítják meg egymást.

Ha az ember elégtelennek érzi önmagát, ez frusztrálja és idővel depresszióba kergeti. „Nem vagyok szerethető”, ez az életérzés űrt alakít ki benne, de a világban nincsen űr. Hamarosan betölti ezt a gyűlölet, ami tulajdonképpen tárgytalan, hiszen a magja az öngyűlölet. Éppen ezért teremteni se tud semmit. De képes hamis identitás kialakítására, és akinek sanda szándékai vannak, igen sikeresen ki tudja ezt használni. Mutatja ezt a huszadik század egész lehangoló története.

Azonban a történelmi változásoktól, kommunizmustól, kapitalizmustól, vagy akármitől

függetlenül, a napjainkra a közép-európai cigányság egy sorsfordító pillanathoz érkezett. Az eddigi életét „páriatársadalomként” élte, a szó Max Weberi értelmében. Ez azt jelenti, hogy egy kiépült gazda-társadalomban él, annak a számára végez különféle munkákat és szolgáltatásokat.

Jól szemlélteti ezt a magyarországi cigányok hagyományos életvitele, amely a kisparaszti földműveléshez kapcsolódó munkákból állt : kézműipari termékek, kovácsolás, vályogvetés, kupeckedés, napszámos munkák. A letelepítésükre, földhöz juttatásukra sohasem került sor, bár volt rá néhány próbálkozás.

Lehet, hogy ezek elhibázott módon történtek, de én úgy hiszem, hogy nagyrészt maguk a cigányok is aránylag elégedettek voltak a saját életvitelükkel. (A föld nagy kötöttség, egy szabad életérzésű ember nehezen tudja elviselni.) Ám a helyzetük a huszadik században apránként teljesen megváltozott.

1896-ban volt Magyarországon egy teljeskörű felmérés az itt élő cigányokról. Soha ilyen nem volt sehol, azóta se : a családi összetétel, az életkor, a foglalkozás is fel lett mérve. Nem lehetett csekélység, hiszen akkor még elég nagy számban éltek itt vándorló cigányok is. (Ennek nálunk majd az első világháború vetett véget.) A felmérés szerint akkor a történelmi Magyarországon 197 ezer volt a cigányok száma.

Ma, jó száz évvel később pedig ugyanezen a területen több mint két millió, tehát a számuk megtízszereződött, és hasonló lehet a helyzet a térség többi országában is. Ez pedig azt jelenti, hogy pária-társadalomként ennyi ember már nem élhet meg, tetszik-nem tetszik át kell alakulnia az életformának.

Vegyük példának az úgynevezett „cigányfalvakat”, amelyek mind súlyosabb társadalmi problémát jelentenek, mert egy ilyen faluban már kizárólag cigányok élnek. De miért baj ez ? Baj-e a sváb, vagy a szlovák falu ? Egyáltalán nem, hiszen az teljes helyi társadalmat jelent. De a cigányfalu életképtelen, nincsen hová beilleszkedniük a lakóinak, autonóm saját gazdaságot és helyi közösséget pedig a pária-mivoltánál fogva nem tud kialakítani.

A cigány társadalomnak az aggasztó felbomlása ekképpen csak részben függ össze a különféle kormányok, vagy rendszerek fogyatékos és elhibázott cigánypolitikájával, mert nagyrészt ebben a történelmi kényszerűségben gyökerezik. Nem mindegy természetesen, hogy milyen lehetőségek vannak a társadalom belső átalakulására. A kommunizmus elvből közösségellenes, ennyiben konzerválta is azokat a történelmileg kialakult formákat, amikben az embercsoportok védték az összetartozásukat. Viszont legalább a foglalkoztatást biztosította.

Ma már jól látható ugyan, hogy ez zsákutca volt (csakúgy mint maga a szocializmusnak mondott rendszer), mert egyúttal rögzítette az alacsony kvalifikációs szintet is, de mégis, legalább munkát, megélhetést, elemi összetartozást adott. A rendszerváltozáskor ez omlott össze – „elbocsátották a gödörásókat és a gödör-betemetőket” – és az alacsony, kiszolgáltatott szint életképtelen társadalmi zárvánnyá alakult át, mint azt a cigányfalvak szemléltetik.

Ha a kommunizmusról azt mondtuk, hogy közösségellenes, akkor az újkapitalizmusról meg azt mondhatjuk, hogy nem ismeri el a közösség fogalmát – csakhogy maga a széthullott társadalom csupán önerejéből nem képes ezt a hajdan szétvert közösségi rendjét helyreállítani. (Nem ilyen súlyos formában, de érvényes ugyanez a többségi magyar társadalomra is.)

Minden végzetes gazdasági melléfogáson túl azt hiszem, ez a rendszerváltozásunk legnagyobb fogyatékossága. Az alapja pedig az, hogy az uralkodó neolibearlizmus csupán az egymástól elszigetelt egyéneket fogadja el, akik legfeljebb szövetkeznek egy feladatra, hogyha jónak látják. Így persze megoldani se lehet a problémát.

(Néhány éve egy szakmai konferencián a következőt hallottam. A meghívott „jogvédő” szerint olyan, hogy „cigány” nincs is, ez csak rasszista előítélet, természetesen cigány kultúra sincs, sőt ha jól meggondoljuk, akkor még szegénység sincs (ha volna, akkor munkát vagy segélyt kellene adni nekik, és ez nem valami liberális dolog…). Úgy hogy a probléma megoldása egyszerű : ültessünk az iskolában egymás mellé egy cigány meg egy gádzsó gyereket, és akkor többé semmi gond !)

A kormányzatnak persze kellet azért valamit tennie a rendszerváltozáskor keletkezett hatalmas munkanélküliség kezelésére. Ezt a nyugatról importált, de már ott is düledező segélyezési rendszerrel próbálta megoldani. A „cigánypolitika” első formája is ez volt, hiszen éppen az alulképzett cigányok váltak tömegesen munkanélkülivé. Ez a rendszer aztán nemcsak leszoktatott a munkáról, hanem azt kifejezetten meg is tiltotta.

(Puskás Feri barátomma

l történt, hogy adott egyszer valami napszámos munkát egy helybéli cigányasszonynak, és azt jogszerűen fel is jegyezte egy hivatalos dokumentumban. Aztán jött sírva a nő, hogy ilyet többé nem csinál, mert ennek a munkának az értékét levonták a folyósított szociális segélyéből…)

Aztán, a kilencvenes évek közepétől, célzott kormányzati cigányprogramok is indultak, a problémáknak megfelelően foglalkoztatási, oktatási, szociális ellátási, telepfelszámolási stb. tartalommal. Különféle minisztériumokban magam is részt vettem ezeknek az intézésében, míg végül 2003-ban kirúgtak, megszüntetvén egyidejűleg a folyamatban lévő támogatási programokat is, és helyettük működésbe helyezvén a „pénznyelő automatát.” A vége felé azonban már kezdtem felismerni azt, hogy így a támogatási programok nem igazán eredményesek. A kialakult „cigányfalvakkal” mindenek előtt ez a szisztéma nem tud mit kezdeni.

Ekkor, az új évtized elején, támadt egy ötlet. Az abaúji Cserehát sok évtized óta sorsüldözte térség – egymás után sújtotta Trianon, tsz-szervezés, borsodi nehézipar, és hozzá még az alacsony termőképességű gyenge földek is. Mindezek következtében a falvak népe lassan elszivárgott, a helyükbe cigányok települtek, és a rendszerváltozás után ezek a falvak az említett módon zárványtelepülésekké kezdtek válni.

Azonban eközben a földek művelése is aláhanyatlott. No de miért ne lehetne egy ilyen cigányfalut életképessé tenni úgy, ahogyan egy sváb falu is életképes ? Az ötlet tehát az volt, hogy telepedjenek oda fiatal cigány agrárvállalkozók, akik tartósbérlet formájában művelnék a földet, alkalmi munkát is adnának és segítenék az „egész társadalom” kiépülését ?

A lehetőség annyiban megvolt rá, hogy a tsz-időkből elég sok agrár szakiskolát végzett és most munka nélkül lévő cigány maradt, akik pályázhatnának erre az agrártelepítési programra. (Vázlatos ismertetése megjelent a „Falu” folyóirat 2001. őszi számában.)

Amikor ezt az ötletet némileg kidolgozva megszellőztettem, minden voltam tőle, csak szép nem, az államigazgatástól kezdve a helyi polgármesterekig és a sajtó egy részéig mindenki nekem támadt. A legkínosabb az volt, hogy az úgynevezett „mértékadó” cigány értelmiségiek is. Viszont legalább híre ment a dolognak, és elégtételem volt, hogy utána hetekig szinte égett a telefonom : „Tessék már mondani, mikor kezdődik az egész ? Mi már össze is csomagoltunk az asszonnyal !” – hívogattak ezek a szegény naív falusi cigányok. Hát, azóta se kezdődött. Csak énvelem végeztek, mint említettem.

Alapjában véve tehát a közösség szervezése volna a legfontosabb. A cigány önkormányzatoknak az egyébként világszerte egyedülálló rendszere ennek a feladatnak alig tud megfelelni. Nem kívánok itt belemenni a fogyatékosságok elemzésébe, csupán egy dologra hívnám fel a figyelmet. Legnagyobb politikai gondolkodónk,

Bibó István szerint valóságos autonómia nem létezhet elfogadott szellemi elit nélkül, az elfogadottsághoz viszont megszerzett tekintély kell, a mögötte álló teljesítménnyel és hitelességgel. (Azt hiszem, ezen a ponton eléggé hasonlít egymáshoz a patriarkális magyar és

cigány mentalitás, eltérően például a némettől, és talán a szlávtól is.

Egész társadalmunknak a legfőbb nyavalyája ma éppen az, hogy vészesen megfogyatkoztak az ekképpen hitelesnek tekinthető emberek.) Ez az elit egyszerre tanácsadó és minta, ami felé törekedni lehet. Sajnos, ehelyett ma a mintaadó a jobb-nem-tudni-miből megtollasodott újgazdag réteg. (Ebbe hadd ne menjek bele. Annyi tény, hogy efféle „minta" torzítja el ma egész Magyarország lelkiállapotát, ez alakítja ki a szinte társadalmi léptékű értékvesztést, moral insanityt és anómiát.)

Ahhoz, hogy az emberek között felépülhessenek ezek a horizontális kapcsolatok, szükségük van vertikális kapcsolatra is. Az élet rendje csak lelki újjászületés alapján állhat helyre. Tudnék erre néhány szívmelengető példát mondani, de inkább egy különös élményemről számolnék be.

Néhány éve meglátogattam egy kisvárosi börtönt, ahol a foglyoknak úgy háromnegyed része cigány. Van itt egy szép nagy börtönkápolna, ami a parancsnok szerint minden vasárnap zsúfolásig megtelik, akkora az emberek lelki szomjúsága. Ehhez képest viszont több mint a felük visszaeső. Hogyan fér ez össze ? Roppant egyszerűen. Ki alkalmazna egy olyan cigányt, aki azzal állít be, hogy most ültem le a nyolcéves büntetésemet betöréses rablás miatt ? Nos, van persze olyan hely is, ahol ez éppenséggel ajánlólevélnek számít… Hát ilyen egyszerű ez, ha az ember élete beszorul egy csapdába.

Akkor most mit lehetne tenni ? Az értelmes börtönparancsnok szerint olyan állami foglalkoztatóra volna szükség, ahol ezek az emberek szabadulás után rendesen dolgozhatnának, fizetést kapnának és tisztességes életet élhetnének. Itt azonban arra kellett gondolnom, hogy ha ez megvalósul, akkor minden cigány börtönbe fog kívánkozni, hogy utána rendes munkája legyen…

Szóval minden összefügg, és nincsen elszigetelt megoldás. A bűnözést se lehet másképp megszüntetni, csak úgy, ha a régi bölcs tanács szerint a lépcsőt a legfelső foknál kezdjük lemosni. De ez már kivezet a cigánypolitika problémaköréből.

(Egy cigánypolitikai konferencián történt egyszer, hogy felállt egy öregúr és panaszosan azt mondta: „Kérem, ha közülünk valaki ellop egy zsák gyümölcsöt, ki van téve annak, hogy a csősz lelövi. (Valóban volt akkoriban egy ilyen eset.) Bezzeg az a bankár, lop száz milliárdot és még ki is tüntetik utána !" Mit lehetett erre válaszolni ?)

A nyolcesztendős tabula rasa után most kihirdetett új cigányprogramot nem ismerem, véleményt alkotni róla nem tudok. De van egy olyan eleme, amit tényleg meghatározó fontosságúnak tartok, ez az egyházak pasztorációs programja, cigány fiatalok képzésével, akik egy-egy kis falusi közösség megszervezői és lelki gondozói lehetnek azon az egyedül járható úton, ami így hangzik : EGO SUM VIA, VERITAS ET VITA.

Budapest, 2011. október

(A CTMT XXI. Konferenciáján, 2011. október 8-án tartott előadás szerkesztett változata,

Franz Jozef fotoriporter illusztrációi a konferencián készültek.)